

EL CATALÀ AL PAÍS VALENCIÀ: RETRACCIÓ I RESISTÈNCIA

VICENT PITARCH

0. INTRODUCCIÓ

Em plau d'iniciar aquest parlament –admirat professorat i estudiants– tot fent referència a la curiositat, intel·lectual i cívica, sovint apassionada, que avui suscita la conjuntura del País Valencià, sobretot a causa de les seves tribulacions idiomàtiques. Gosaria encara de relacionar amb la tal passió pel cas valencià la decisió que ha pres el vostre claustre d'investir en Joan Fuster del suprem honor acadèmic del doctorat. Aquest èmfasi que ara voldria posar en les imbricacions entre Fuster i el seu país no té res a veure amb estímuls xovinistes –que podrien atribuir-se a la meua condició de català meridional– ni, per descomptat, pot pretendre reduir la dimensió intel·lectual i moral de l'assagista de Sueca a l'àmbit del País Valencià, per tal com la personalitat fusteriana transcedeix el localisme i esdevé un símbol nacional català i, per això mateix, la seva obra abasta la universalitat.

Lluny, doncs, de xovinismes i de particularismes, la meua insistència en el binomi Joan Fuster/País Valencià obeeix a l'intent de plantejar ací aquesta proposició suggeridora: els diagnòstics que Fuster ha establert sobre nosaltres els valencians han estat tan precisos i oportuns i, en definitiva, la seva autoritat cívica és tan decisiva que, sense ell, la desnaturalització del país hauria assolit fites irreversibles. Aquesta consideració pot conferir al·licients suplementaris a l'acte present, en el qual fem coincidir el vostre reconeixement acadèmic envers el mestre amb una nova oportunitat de reflexionar sobre la salut de la llengua al País Valencià, tema aquest, per altra banda, que ha conduït les indagacions fusterianes, les quals menen a l'axioma «La nostra llengua és la nostra pàtria»(1).

1. LA RETRACCIÓ LINGÜÍSTICA

Tot sembla indicar –malgrat l'aparició recent de factors que podrien actuar en sentit invers, i que després considerarem– que la situació lingüística dels valen-

(1) Joan FUSTER, *Cultura nacional i cultures regionals als Països Catalans*, dins DIVERSOS AUTORS, *Reflexions crítiques sobre la cultura catalana* (Barcelona, 1983), p. 311.

cians es degrada en un procés ràpid; el fenomen, caracteritzat per una gravetat inqüestionable, ha afectat, durant els darrers quaranta-cinc anys, el conjunt dels Països Catalans, per bé que la seva incidència no hi sigui uniforme. Ara mateix hom pot qüestionar si, en concret al Principat, la retracció lingüística xoca amb estímuls neutralitzadors, però no és pas aquest el cas del País Valencià on l'idioma continua abandonat a la seva pròpia fortuna, sense comptar amb cap suport operatiu, ni oficial ni extraoficial, que pugui oposar-se eficaçment a la degradació sociolingüística ambiental. De tota manera, amb aquesta valoració personal tampoc no pretenc assegurar que la situació valenciana es trobi en un estat irrecuperable, sinó tan sols insistir que travessa un període de crisi aguda, la qual sí que podria esdevenir insuperable, tal com denuncia el dilema fusterià d'*Ara o mai* (2).

En efecte, en el panorama sociolingüístic valencià s'afebleix més cada dia la lleialtat lingüística envers el català, dins d'una dinàmica que hi actua d'ença de segles i que és imputable al capteniment de les classes històricament dominants, de les quals és força distintiva la deserció amb què respongueren davant la seva responsabilitat de dirigir el país. Aquesta referència històrica alhora que exemplifica la condició de poble inconnex característica dels valencians, ens serveix per comprendre la feblesa de recursos amb què la llengua nacional s'ha hagut d'enfrontar a la competència que li ha plantejat l'altre idioma del poder polític i social, competència que ha estat desfavorable per al català sobretot a la nostra època, a causa de la capacitat persuassiva dels *mass media*. En aquesta pugna entre llengües, el castellà ha conquistat així mateix els circuits de comunicació tradicionals (espectacles, festes, treball, relacions extrafamiliars, etc.), situació que provoca en el poble conflictes d'identitat col·lectiva i personal per tal com aquest es troba perplex davant de manifestacions culturals en les quals no acaba de reconèixer-se a si mateix, perquè són vehiculades en una llengua que no hi té arrels. Convenia tenir presents aquestes deficiències estructurals de la societat valenciana per copsar les condicions adverses que s'interposen en el funcionament normal de la llengua catalana dins els mecanismes comunicatius dels nostres dies; perquè, al capdavant, no és estrany que una societat anòmala generi sistemes d'intercomunicació problemàtics.

1.1. Rusticitat dels dominis lingüístics

Per caracteritzar la funcionalitat de la llengua catalana al País Valencià el tret més definitori és, sens dubte, el de la rusticitat dels seus dominis lingüístics. Tothom entén com a dominis, o àmbits lingüístics els diversos contextos (espacials, socials, culturals, públics o privats) en què necessàriament s'han de produir els fets del llenguatge. Doncs bé, aquests dominis són marcats, pel que respecta al català dins la societat valenciana, pel tret sociolingüístic de rusticitat.

Considerem rústic aquell domini lingüístic que restringeix la comunicació a

(2) Joan FUSTER, *Ara o mai* (València, 1981).

les relacions personals directes, les quals, doncs, són condicionades per lligams de familiaritat o d'afecte i, en tot cas, pel coneixement mutu entre els interlocutors. Constitueix, a fi de comptes, un circuit comunicatiu per antonomàsia privat, el codi del qual no actua amb normalitat davant d'individus desconeguts ni, doncs, genera usos lingüístics cultes. Potser fóra superflu d'indicar que aquest és el model de comunicació pròpia dels col·lectius rurals. Naturalment, aquesta rusticitat que acabem de descriure no és intrínseca a cap sistema lingüístic, sinó que pertany als seus àmbits d'ús; és, doncs, un tret sociolingüístic, el qual justifica que pugem diferenciar els dominis del llenguatge en rurals i urbans.

Situant-nos en el nostre camp d'anàlisi, detectem que la societat valenciana actual ha establert una disfuncionalitat lingüística, segons la qual al castellà se li atribueixen les prerrogatives de vehicle adient per a la comunicació urbana, és a dir, cobreix tots els dominis lingüístics –formals, extralocals, cultes, oficials i, per descomptat, també privats–, mentre que els usos del català es restringeixen als àmbits de la intimitat i del contacte personal immediat, ço és, rústics, segons l'accepció que hem proposat.

El procés de rusticitat valenciana és paral·lel i subsidiari de la difusió del fenomen castellanitzador sobre el país, fenomen que com és sabut, hi actua de manera eficaç sobretot durant el segle XX. Abans, però, els dominis lingüístics del català ja havien començat a experimentar restriccions –en els àmbits de la comunicació oficial i literària sobretot–, les quals posaven les bases de la desurbanització de l'ús lingüístic tradicional. El fracàs de la Renaixença valenciana i posteriorment la inviabilitat d'un Noucentisme al país constitueixen mostres palmàries de la recessió urbana que ja actuava sobre el català. Simultàniament, i pel que fa a l'àmbit literari, el corrent gairebé exclouent del sàinet contribuïa a marcar l'idioma amb el tret de la rusticitat.

De tota manera, mentre la societat valenciana es mantingué dins les estructures rurals, aquella incipient disfuncionalitat lingüística tampoc no representà extorsions socials greus, per tal com la pròpia inèrcia social avalava la lleialtat, naturalment rutinària, a l'idioma. La gravetat hi sobrevingué arran de la crisi que afectà el País Valencià als anys seixanta, crisi que hi ha provocat modificacions estructurals profundes, a través de les quals la societat s'ha transformat de rural en industrial. La industrialització, per la seva banda, comporta un reduccionisme constant de l'espai rural humà en benefici de la urbanització progressiva de la societat. I és notori que el fenomen de l'urbanisme social altera substancialment els dominis lingüístics preexistents, sobretot mitjançant els dos factors següents: la concentració en un mateix espai vital d'individus de procedència diversa, caracteritzats per l'estranyesa recíproca i, com a conseqüència, la promoció de mecanismes comunicatius marcadament impersonals, com ho són la burocràcia i els mitjans de comunicació de massa. L'espai urbà, en definitiva, –integrat no sols pel medi físic sinó també per l'element humà– apareix, doncs, com un fenomen absolutament nou, "artificial" i, per això, sense lligams amb la cultura tradicional; aquest espai no podia ésser cobert per la llengua catalana en una societat en què aquella havia perdut la seva capacitat expansiva i d'adaptació a noves realitats. Era lògic, doncs, que sobre aquests condicionaments urbans,

el procés de castellanització lingüística adquirís una dinàmica intensa i que les masses immigrades castellanòfones no experimentessin cap necessitat de canvi lingüístic.

Arribem així a la situació actual, en què els reductes del català es limiten, en termes generals, als dominis lingüístics rústics, és a dir, a certs àmbits privats que persisteixen al si de ciutats esparses pel territori i sobretot a pobles i llogarets que han quedat ancorats en el ruralisme. En rigor, la societat valenciana actual ja no disposa de zones territorials en què el català compti amb dominis exclusius ni estables, perquè fins i tot sobre l'espai rural s'interfereixen àmbits sociolingüístics urbans, els quals hi són promocionats per factors com l'escolarització, l'administració pública, el desplaçament del lloc de treball i sobretot els mitjans de comunicació social.

En aquesta conjuntura, la supervivència del català esdevé arriscada, per tal com la dinàmica actual transcorre en el sentit d'aprofundir l'extensió de l'espai urbà, amb la subsegüent retracció dels àmbits rurals. Des d'aquesta perspectiva, l'idioma del país pot entrar ja en la seva fase de llengua residual, incapaç de mantenir cap tipus de viabilitat, ni social ni personal, en la nova era configurada pel predomini de la tecnologia, la qual revoluciona els mecanismes de comunicació.

Hom pot objectar que aquest plantejament de la rusticitat dels dominis del català al País Valencià pateix de parcialitat per tal com en són bandejats la lleialtat lingüística que hi subsisteix i sobretot el fenomen sorprenent que anomenarem "lleialtat lingüística activa". Més endavant ens hi referirem; però avanço que aquest corrent, de notable empenya cultural, ni ha superat ni pot superar, mentre persisteixin les coordenades socio-polítiques actuals, el nivell de la marginalitat social, i, en conseqüència, la seva incidència en la neutralització de la rusticitat predominant és, ara com ara, gairebé inapreciable.

A fi de comptes, la rusticitat dels dominis lingüístics s'exhibeix com el tret més clarificador de la situació general de regressió que caracteritza la situació del català al País Valencià, i per això sobta que la sociolingüística no li hagi prestat l'atenció deguda. Per la nostra banda, passarem a considerar la incidència del fenomen rústic en alguns àmbits específics dels dominis lingüístics. En concret, hi ha tres àmbits, de característiques heterogènies (l'un, de dimensió geogràfica; l'altre, de dimensió social; i el tercer, de dimensió demogràfica) que constitueixen els indicadors més eloqüents del procés de retracció de l'ús lingüístic.

1.1.1. Discontinuitat de l'espai lingüístic

Deixant fora de la nostra atenció la zona castellanòfona del País Valencià (la qual hi representa el 41,6 % del conjunt del territori, però allotja només aproximadament el 9 % de la població global del país), comencem per constatar que l'avenc del castellà sobre punts diversos de la geografia valenciana és tan in-

tens que, de fet, n'ha esborrat la pervivència de la llengua històrica. El procés continua en activitat expansiva, i a hores d'ara ha consolidat autèntics illots castellanòfons a l'interior del territori català, els quals, en distorsionar la continuïtat de l'espai lingüístic, introdueixen nous elements pertorbadors. En aquest sentit, són ben significatius els casos de les ciutats de València –amb la seva conurbació–, Alacant, Elx o el Port de Sagunt, on l'espai territorial és avui decididament castellanitzat. El panorama ofereix una problemàtica notòria si tenim present, d'una banda, que les tres poblacions de major pes demogràfic –València, Alacant i Elx– representen, elles soles, gairebé un terç (el 31,9 %) (3) de la població total valenciana i, més encara, que aquesta és la dinàmica que afecta l'estructura urbana en conjunt. En efecte, de les 32 comarques que integren el país, només sis (l'Horta, l'Alacantí, el Baix Vinalopó, la Plana Alta, la Marina Baixa i l'Alt Vinalopó) agrupen el 60 % de la població. En definitiva, el procés d'urbanització social és directament proporcional al procés de ruralització de la llengua i així, de la seixantena de municipis que superen els 10.000 habitants i que representen aproximadament el 75 % del total de la població, potser ni un sol s'estalvia de comptar amb closos urbans, de major o menor proporció, gairebé impermeables a la penetració de la llengua catalana.

Vet ací que el postulat clàssic del català com a llengua territorial és invalidat per la realitat valenciana actual. Com és sabut, la sociolingüística ha abandonat la noció de "llengua territorial" tot substituint-la per una altra més dinàmica i comprensiva, la de "comunitat de parlants" (4). En qualsevol cas, però, la continuïtat i discontinuïtat d'espais lingüístics constitueixen dades objectives i, d'altra banda, força operatives en política lingüística. Pel que ací interessa, allò que compta és que, en la tal comunitat de parlants del País Valencià, els dominis de la llengua catalana es ruralitzen en progressió constant fins a esvair-se pràcticament dels espais urbans que són els que marquen la dinàmica de la societat contemporània.

És bo d'entendre que aquest entramat d'isoglosses que s'entrecreuen dins el territori històric català incideix de manera negativa sobre l'escassa consistència de l'ús social de la llengua. Com a complement d'aquest factor de discontinuïtat de l'espai lingüístic, en citaré un parell més que intervenen així mateix en la debilitació de la funcionalitat del català: em refereixo al perjudici de l'anticatalanisme i sobretot a la tèbia consciència nacional o actitud regionalista de la societat, actitud que és propugnada per la ideologia espanyola en combatre, des de totes les seves instàncies, inclosa la Constitució, l'entitat nacional dels Països Catalans. En aquestes circumstàncies, és a dir, sobre un espai rústic, discontinu i, a més, desmembrat del seu conjunt nacional, el català corre el risc imminent d'asfixiar-se.

(3) Les dades demogràfiques són referides al 1981 i extretes de la *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol. 16, *Suplement A-Z*.

(4) Cfr. H. CASALMIGLIA - E. TUSÓN, *Ús i alternança de llengües...*, dins "Treballs de sociolingüística catalana", vol. 3 (1980), ps. 11-82.

1.1.2. L'estímul de la classe mitjana urbana

La defecció del català per part de la classe mitjana urbana no és un fenomen exclusiu dels darrers quaranta-cinc anys, sinó que arrenca de finals del segle passat (5). Llavors però, la incidència que aquesta classe podia tenir sobre la castellanització ambiental del país havia d'ésser de proporcions reduïdes, perquè el ruralisme de la societat no facilitava que s'hi alteressin els hàbits tradicionals, i, de fet, la classe popular persistí en el monolingüisme a nivells gairebé absoluts fins als anys cinquanta. De tota manera, al si dels sectors urbans del Vuit-cents, i sobretot dins la burgesia, es generà la trama ideològica que sustenta els prejudicis lingüístics vigents encara entre els valencians (6) i, en concret, l'anticatalanisme. Més encara, és difícilment contestable un dels postulats inductors de l'obra de Joan Fuster (7), segons el qual la deserció lingüística de la burgesia valenciana ha tingut responsabilitat directat en el procés de regressió, de rusticitat, que afecta la llengua catalana.

Acabem d'aduir els antecedents immediats que condicionen la situació actual; però és aquesta la que reclama ací la nostra atenció. Si adés esmentàvem que la incidència social de la classe mitjana urbana havia estat reduïda abans de la industrialització del país, ara hem de constatar que a la nostra època s'han disparat els dispositius d'influència que té a l'abast aquesta mateixa classe. En efecte, l'estructura social urbana afavoreix la difusió a pertot de les pautes de conducta considerades per antonomàsia ciutadanes, i que, com és lògic, s'identifiquen amb les pròpies de la burgesia. Aquesta identificació burgesia=urbanisme genera l'antítesi ciutat/camp, tot atribuint a cadascun dels pols de l'oposició registres antagònics a nivell de comunicació. Per la seva banda, l'**urbs** industrial i tecnològica s'ha dotat de ressorts d'elevada eficàcia per poder irradiar el seu model de civilització, el qual tendeix a fondre la diversitat de manifestacions que és característica de les cultures tradicionals en una uniformització dessubstanciada. Des d'aquesta perspectiva, les llengües perifèriques —és a dir, les allunyades dels centres de poder— no tenen més alternativa que la seva ruralització, a tot estirar. En efecte, aquesta nova dinàmica sociocultural té el seu correlat en l'atracció que experimenten els medis rurals envers el model de conducta urbana, un dels components més vists del qual és, sens dubte, el conjunt d'actituds idiomàtiques.

1.1.3. Envel·liment de la població catalanòfona

Finalment, el tercer àmbit que ens havíem proposat de considerar d'entre els més significatius del fenomen de rusticitat lingüística és el referent al segment

(5) Cfr. Rafael LI. NINYOLES, *Conflicte lingüístic valencià* (València, 1969), ps. 72-85.

(6) Cfr. Lluís V. ARACIL, *A Valencian dilemma/Un dilema valencià*, dins "Identity Magazine" (Cambridge Mass., 1966), ps. 17-29. Cfr. Rafael LI. NINYOLES, *Conflicte...*, op. cit., i ID., *Idioma i prejudici* (Palma de Mallorca, 1971).

(7) Ben explícit d'ençà de l'obra de Joan FUSTER, *Nosaltres els valencians* (Barcelona, 1962).

de població constituït pels infants, el qual, de manera convencional, abraça l'edat compresa entre els dos i els catorze anys. Crec que no cal insistir en la importància d'aquesta parcel·la del cos social, perquè el seu pes demogràfic i la seva relevància dins la societat són avui ben significatius.

Referent a la conducta lingüística dels infants, hi ha la impressió generalitzada que constitueixen el grup per edats més castellanitzat del país. De fet, l'escassa informació sociogràfica disponible (8) ens confirma a bastament que la població catalanòfona valenciana ha entrat en un procés de constant envelliment, segons el qual el major índex de catalanoparlants l'exhibeixen els ciutadans de major edat, alhora que la proporció de catalanoparlants minva a mesura que descendim en l'escala de l'edat. Segons J.F. Mira (9), la proporció per edats d'individus amb competència activa catalanoparlant –tal com indica l'autor, que “parlen/saben parlar valencià”– seria del 52,4 % per als infants (8-14 anys), enfront del 59 % per als joves (15-35 anys) i del 62,4 % per als adults (35-60 anys). Una altra mostra, segurament més fiable, de la situació lingüística infantil, és l'estudi de Josep Picó i Salvador Gil (10), centrat en l'àmbit escolar d'EGB. Aquesta investigació té l'avantatge suplementari de tractar com a camp de recerca l'escola, l'indret on es desenvolupa la major part de les relacions socials dels infants.

De l'estudi de Picó-Gil reporto un parell de conclusions, que cito textualment: a) «València i Castelló són províncies amb més del 30 % de la població infantil valencianoparlant, mentre que a la província d'Alacant i la comarca de l'Horta en el 50 % dels centres, menys del 20 % dels infants parlen valencià» (11); i b) «En els col·legis amb menys de 200 alumnes és on es registren els percentatges majors de parla valenciana, que són els centres situats en els pobles petits i mitjans de les comarques valencianoparlants» (12). D'acord amb les conclusions citades, el percentatge d'infants valencians que empren el català en l'àmbit escolar, amb prou feines supera el 20 %. Com que aquesta dada és susceptible d'ésser matisada amb variables significatives, tan sols s'ha de prendre amb valor indicatiu. Fóra convenient de disposar d'altres elements d'anàlisi, com ara l'índex de vitalitat que exhibeix aquesta constant, o també si la tendència segueix perpetuant-se en edats successives, tal com testimonia J.F. Mira (13). En tot cas, la constant que tenim confirmada és l'elevat percentatge de castellanització en els àmbits urbans dels centres escolars.

(8) Joan F. MIRA, *Població i llengua al País Valencià* (València, 1981); Josep PICÓ i Salvador GIL, *L'ensenyament general bàsic al País Valencià* (València, 1982); CONSELLERIA DE CULTURA, EDUCACIÓ I CIÈNCIA DE LA GENERALITAT VALENCIANA, *Libro blanco de la educación en la Comunidad Valenciana* (València, 1984).

(9) Joan F. MIRA, *Població...*, op. cit., 114.

(10) Josep PICÓ i Salvador GIL *L'ensenyament general bàsic...*, op. cit.

(11) *Ídem*, p. 108.

(12) *Ib idem*.

(13) Joan F. MIRA, *Població...*, op. cit.

Al costat dels indicadors sociomètrics acabats d'aduir, convé reportar una impressió personal sobre el mecanisme lingüístic en l'àmbit escolar: En els darrers anys, si més no, la llengua vehicular del mestre ha estat generalment la castellana, fins i tot en els nivells de "llar d'infants" i de preescolar, i això sense exceptuar-ne les zones rurals. La circumstància ha arribat a incidir, en ocasions, sobre els mateixos pares dels infants en el sentit que aquells han optat per l'abandó del català, almenys en les relacions amb els fills, sota la justificació de no interferir el procés educatiu marcat pel castellà. Tampoc no ens és factible de quantificar l'abast del tal canvi idiomàtic, però sens dubte és un element més que col·labora en la regressió del català entre els infants. O potser aquest factor comenci a ésser neutralitzat arran de l'actual reforma educativa que comença a introduir el català en l'ensenyament.

En qualsevol cas, la població valenciana es renova amb generacions que no més tenen el català com a primera llengua en proporcions baixes i, a més, regressives.

1.2. Estancament en reducció de comunicació pre-industrials

L'encongiment generalitzat de l'ús social de la llengua catalana mostra una incapacitat manifesta d'adaptar-se a mecanismes claus de control i difusió de la cultura actual, tals com l'ensenyament, l'administració pública i els mitjans de comunicació de massa. Aquests tres àmbits ofereixen un interès sociològic extraordinari no sols a causa de la sofisticació amb què els ha dotat la tecnologia moderna, sinó també per la influència que exerceixen damunt la societat urbana; dotats amb aquests dispositius nous, l'ensenyament, l'administració i els **mass media** actuals presenten una fesomia radicalment distinta de la tradicional.

Tal com apuntàvem abans, el sistema educatiu oficial, a tots els nivells, funciona vehiculat en castellà. Si fins als nostres dies aquesta situació era propugnada per la política educativa central, ara tampoc no acaba de veure's que les directrius autonòmiques corresponents puguin reinvertir aquella dinàmica a curt termini, per tal com el **status** del castellà en l'àmbit educatiu es troba força consolidat en tots els elements que integren el sistema, és a dir, en el professorat i en l'alumnat, en el material didàctic i en els objectius vigents de l'educació, etc. Ni és més afalagadora la posició del català en la complexa xarxa que constitueix avui el circuit de l'administració, pública i privada, dins el qual, i malgrat la circumstància autonòmica, només funciona el castellà, en proporcions pràcticament absolutes. Pel que respecta a la radiofonia, ni el programa "De dalt a baix", ni alguna emissió dispersa d'abast comarcal en català no arriben a representar cap possibilitat d'inflexió del **status** lingüístic heretat del franquisme. Així mateix, la qüestió de la llengua en el programa "regional" de TVE, "Aitana", és dissenyada a partir de la concepció rústica del català. Hi podem afegir que la societat valenciana ni tan sols té notícia de l'existència de filmografia en català i, tocant al teatre, bastarà aduir l'episodi recent que tots deveu conèixer d'impendir que el grup Dagoll Dagom representés "Glups!" al Teatre Principal de la

ciutat de València, depenent de la Diputació Provincial, justament perquè l'obra és en català.

D'aquesta cobertura castellana dels dominis lingüístics públics es desprenen un parell de conseqüències immediates: primera, que l'ús del català s'estanca en redutes de comunicació pre-industrials, és a dir, es ruralitza; i segona, que cap ciutadà del País Valencià no es pot eximir de trobar-se sotmès constantment a l'impacte de la castellanització que dimana del conjunt dels circuits de la comunicació social.

En definitiva, la rusticitat dels dominis lingüístics del català es troba en un atzucac si es confirma la hipòtesi sociolingüística segons la qual la consolidació del nivell estàndard condiona la funcionalitat, la normalització, d'un idioma en una societat industrial. La situació lingüística valenciana, doncs, seria com un peix que es mossega la cua, vist que la disfuncionalitat social del català no pot generar l'estàndard de la llengua, i que, al seu torn, aquesta deficiència impossibilitaria la normalització d'aquesta mateixa llengua.

2. CATEGORIA I ANÈCDOTA

L'exposició del problema lingüístic que presento no té altra pretensió sinó la de constituir un element d'anàlisi més sobre una situació que es manifesta força complexa i contradictòria. Com a tal no és estrany que es presti a interpretacions divergents, subsidiàries de la funció que hom atribueixi al català dins la societat. Entre els qui sotenen que, com a mínim, aquesta llengua ha de persistir al País Valencià crec que hi ha coincidència a reconèixer que la situació lingüística és, pel cap baix, preocupant. Però a partir d'ací apareixen les controvèrsies entre qui considera que la conjuntura política actual impulsa la normalització lingüística i qui, tot i acceptant de grat les noves mesures favorables a l'idioma, sosté que la degradació idiomàtica progressa. Els primers solen emfasitzar, per exemple, la promulgació de la "Llei d'Ús i Ensenyament del Valencià" (14) i sobretot la nova política educativa (15), la qual acaba de fer un pas sense precedents en la celebració d'oposicions a catedràtics i a professors agregats de "valencià". En aquest sentit, la introducció de l'assignatura "valencià" als nivells educatius constitueix la decisió de major abast social dimanada del goven autònom i, per descomptat, tampoc no té precedents en la història del país. Tal com informava "El Temps" (16), segons dades facilitades per la Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, l'extensió de l'ensenyament del català és la següent EGB, 71 % de l'ensenyament públic i 62 % del privat; BUP, 70 % en centre públics i 26 % en privats; FP, 82,6 % en centre públics, i 97,69 % en privats. Només el 2 % de les matèries d'aquests cicles s'ensenya en català.

(14) Cfr. V. PITARCH, *Critica de la "Llei d'ús i ensenyament del valencià"*, en premsa.

(15) Decret 79/1984, de 30 de juliol, sobre l'aplicació de la "Llei d'ús i ensenyament del valencià"; Ordre d'1 de setembre de 1984 que desplega el Decret anterior.

(16) Cfr. "El temps", núm. 13 (17-23 de setembre de 1984), ps. 33-34.

I bé, ningú no qüestjona la bondat d'iniciatives com les acabades d'adquirir, i d'altres que van apareixent en benefici de la llengua. Ara: que siguin intrínsecament acceptables no exclou que puguin esdevenir estèrils de cara a l'objectiu final de la pervivència del català; vuli dir que la qüestió angular no és pas aplicar uns retocs a la façana de l'edifici que s'ensorra, sinó, pel contrari, apuntalar-lo sobre bases sòlides.

Certament, a la situació límit de l'idioma només li escau una actuació que sigui alhora global i contundent, per tal com la magnitud dels àmbits lingüístics dominats pel castellà ha d'ésser neutralitzada mitjançant iniciatives de magnitud equivalent, sobretot tenint en compte que els hàbits lingüístics es regulen per la dinàmica, accelerada i homogeneïtzadora, pròpia de la societat industrial; dinàmica que, cal insistir-hi, és adversa a la permanència de l'ús públic de la llengua catalana. Si no es considera amb rigor aquesta dialèctica entre les pautes socials dominants i les exigències intrínseques del català per esdevenir una "llengua real", llavors hom corre el risc d'ésser seduït pel miratge d'algun avenç parcial sense adonar-se que el curs de la llengua s'atura o retrocedeix. Hi tindriem, doncs, la circumstància dels arbres que no ens deixen veure el bosc. De fet, en les instàncies del poder autonòmic es magnifica l'augment d'alumnes que cursen l'assignatura "valencià", però s'hi silencia que, segons que sembla, cada curs augmenta el nombre de castellanoparlants entre aquests mateixos alumnes. Aquesta, i no pas una altra, és la clau de la qüestió. Cas d'ésser objectiva la correlació que acabo d'apuntar entre progressió de matriculats en "valencià"/augment d'alumnes castellanoparlants, els resultats per al català seran, a fi de comptes, negatius; a tot estirar, se'n podria derivar la superació del vell perjudici valencià que atribueix a l'idioma l'estigma plebeu, tot reconeixent-lo ara com a llengua culta; culta, sí, però "pròpia d'una cultura extinguida", amb connotacions similars a les que provoca el llatí, posem per cas. Val a dir que la conceptualització del català com a "producte cultural del passat" disposa d'adeptes qualificats dins del govern autonòmic.

He limitat aquesta reflexió crítica al tema de l'ensenyament, perquè l'han constituït en emblemàtic els mateixos responsables de l'actual política lingüística. Hauriem pogut analitzar-ne d'altres mostres, com ara la publicació bilingüe d'alguns documents públics, o la freqüència de l'ús del català al Parlament valencià, o l'ús escadusser d'aquesta llengua en discursos oficials, etc. Sens dubte, les valoracions corresponents haurien estat més depriments encara. Al capdavant, aquest conjunt d'iniciatives que, malgrat tot, continuem considerant favorables a l'idioma català, ara com ara no passen de ser simples anècdotes que es dilueixen en la categoria de la rusticitat dels seus dominis lingüístics.

3. ALTERNATIVA O UTOPIA?

En el pla de la teoria, la reconversió de l'estat del català al País Valencià es resol amb una fórmula expeditiva: restituir a aquella llengua tots els dominis lingüístics, els de la intimitat i els de la col·lectivitat, ço és, invertir la seva situació rústica, la qual cosa implica que l'ús del català assoleixi plena funcionalitat

dins la vasta xarxa comunicativa de la societat valenciana industrial: des de la televisió a l'ensenyament, des dels àmbits laborals i polítics fins al lleure i a les relacions comercials, etc. Tot això sembla encara massa abstracte, però alhora és susceptible de concretar-se en un programa d'actuació que es proposi de **fomentar expectatives d'ús social de l'idioma, és a dir, d'impulsar la necessitat d'aquest ús.**

L'ús crea la llengua (17) i, demés, l'ús lingüístic no és fortuït, ans obeeix a estímuls més o menys calculats que el dirigeixen. La indagació en el fenomen de la supeditació de llengües a controls externs, especialment en contextos de superposició, ajuda a clarificar els mecanismes de la funcionalitat lingüística ambiental. Aquesta, a fi de comptes, ha d'ésser inevitablement provocada. Provocar l'ús del català en el conjunt dels àmbits socials: vet aci l'alternativa que té plantejada la societat valenciana a la permanència de la llengua pròpia.

La llengua pròpia? Sovintegen i progressen cada dia les postures reticents davant la catalanitat bàsica del País Valencià. És notori que aquesta no s'exhibeix de manera precisa, però tampoc no podia ésser altrament en un col·lectiu dominat per les perplexitats i l'alienació lingüística, i sotmès a un conflicte lingüístic crònic. En qualsevol cas, si es qüestiona aquella catalanitat, aleshores s'invalida qualsevol projecte de redreçament lingüístic. Aquesta és la contradicció que pesa sobre les temptatives de la política oficial, la qual és incapaç d'escometre la normalització perquè se sustenta en un plantejament viciat del bilingüisme. No és irrellevant que la societat valenciana mantingui, aproximadament en el 55 % de la seva població (18), la competència activa en català, així com que els dos terços del conjunt disposin de competència passiva. L'entitat catalana del país és, al capdavant, irrefutable, ara com ara.

Acabem d'esmentar percentatges que corroboren que al País Valencià hi ha latents efectius sociolingüístics poderosos. El repte que plantegen els tals efectius és la recuperació de la seva eficàcia social, la qual es vincula a la motivació que W. E. Lambert denomina "instrumental" (19). En efecte, la superació de l'estancament de la llengua catalana en els seus dominis rústics es resol mitjançant l'impuls de condicions objectives que afavoreixin que l'idioma esdevingui **instrument necessari** en la comunicació. Ara mateix el valencià no sent cap necessitat de fer servir el català al treball, a les botigues, als locals públics ni, en general, a cap indret de l'espai urbà. I pitjor, sovint els mateixos catalanoparlants se senten impel·lits a canviar de codi idiomàtic en qualsevol àmbit de la relació social perquè aquests pertanyen al domini exclusiu del castellà.

Com a contrapartida, instituir la "instrumentalització" del català a pertot comporta una actuació sociolingüística radical, entenent aquesta en la doble accepció de contundent i alhora en el sentit estimològic d'incident sobre les arrels.

(17) Cfr. Lluís V. ARACIL, *Educació i sociolingüística*, dins *Papers de sociolingüística* (Barcelona, 1982), ps. 129-217.

(18) Cfr. nota 9.

(19) Citat per Rafael LI. NINYOLES, *Conflicte...*, op. cit., p. 92.

D'altra banda, l'alternativa proposada d'impulsar la necessitat de l'ús social del català és certament ambiciosa i arriscada en la mesura que xoca contra l'ordre establert; per això crec que només pot ésser assumida des de conviccions que no reconeixin la validesa d'aquest ordre, ben entès que s'hi comprèn la realitat lingüística però també el control "polític" que regeix aquesta realitat. Ho expressaré en termes directes: l'ordre sociolingüístic s'insereix en un altre "ordenament nacional" establert. Segons això no serà desproporcionat postular que la política lingüística se supedita a la política nacional i, en conseqüència, és incompatible el redreçament dels dominis lingüístics al País Valencià mitjançant les forces polítiques que el controlen, precisament perquè aquestes són adverses a la condició nacional catalana del país.

Aquest final del nostre procés discursiu pot enfonsar-nos en una mena de fatalisme, per tal com la situació límit de la llengua catalana es combina amb coordenades polítiques que no hi propicien l'esperança. Ara com ara, les expectatives de restituir al català els seus dominis més aviat poden semblar utopies.

4. LA LLEIALTAT ACTIVA

Tanmateix, resta l'esperança que la societat valenciana recuperarà la normalitat, esperança fonamentada en la pervivència d'un reducte social, minoritari però actiu, definit per la seva lleialtat lingüística activa; és en aquest reducte on es manté allò que José M. Sánchez Carrión, "Txepetx", denomina "espai simbòlic social" (20), el qual integra un conjunt d'àmbits, fonamentalment els de la creativitat intel·lectual, en què la llengua és irremplaçable (21).

En efecte, pot sobtar a un observador foraster que al País Valencià actuïn simultàniament processos oposats, com la rusticitat de la llengua catalana i l'activisme cultural que aquesta llengua vehicula, activisme que sembla admirable en termes relatius, sobretot tenint en compte el seu context social. Bastarà recordar com a mostres exemplificadores d'aquesta efervescència cultural els grups teatrals, musicals i folklòrics, el moviment de renovació pedagògica i els cicles de conferències o els cursos populars de llengua i cultura catalanes —penseu sobretot en les campanyes "Carles Salvador"—, la creació literària i la investigació, la producció editorial —encapçalada per Edicions 3 i 4— o revistes com "L'Espill" i "El Temps", etc. Tot plegat constitueix una mena de corrent subterrani que es resisteix a deixar-se assimilar per la castellanització ambiental. Aquest reducte de resistència, que té en Joan Fuster el representant més qualificat i la màxima autoritat moral, exerceix l'activisme en la cultura d'acord amb la coneguda màxima fusteriana: «No puc abandonar ni vull».

Certament la parcel·la social de la lleialtat lingüística activa constitueix un moviment d'escassa homogeneïtat política i difícil de precisar, el qual abraça des

(20) José M. SÁNCHEZ CARRIÓN, *El espacio bilingüe* (Burlada, 1981).

(21) *Ib idem.*, p. 35.

de concepcions interclassistes i posicions d'autonomisme difús i de consciència pre-nacionalista fins al nacionalisme radical. Pot ser que la seva manca de consistència ideològica derivi del fet que no ha pogut encara vertebrar-se en una força política amb espai propi dins la societat valenciana. D'altra banda, és impossible d'avaluar la seva capacitat d'incidència popular; per descomptat, abasta un sector social numèricament poc significatiu, caracteritzat per la seva relativa joventut i pel seu pes notable en els àmbits culturals, en concret de l'educació, tal com indica l'accés al rectorat de la Universitat Literària de València del bloc del doctor Lapedra; al si d'aquest moviment s'ha formulat la doctrina nacionalista més sòlida que mai hagi generat el valencianisme polític precedent, i, al capdavant, representa el més ferm suport a les expectatives de normalització de la societat valenciana. Entenc que la garantia de redreçament del País Valencià se supedita a l'eventualitat que aquest patriotisme cultural es vertebrí en una organització política de relleu.

Ara com ara resulta força notori que avança aquest moviment cívic que fa de la lleialtat lingüística una mena d'activisme patriòtic. Com a mostra del tal avenç podem proposar un factor força representatiu, precisament el constituït per un sector qualificat del professorat d'EGB, per a la descripció del qual disposem de les dades estadístiques que ens forneix l'obra ja esmentada de Picó-Gil (22). Mitjançant la combinació de diverses taules sociomètriques d'aquesta recerca, arribem a la conclusió següent: dins el conjunt de mestres que exerceixen al país, precisament entre els menors de 35 anys se situa el percentatge més elevat de catalanoparlants i dels que creuen en la unitat de la llengua catalana (aquests sumen el 80 %), així com dels qui opten per una organització federal de l'estat, reconeixen el dret de l'ensenyament en català, inclinen el vot a partits d'estricta obediència valenciana (aquests hi representen el 9'5 % del total), i tendeixen a afiliar-se al STE-PV (sindicat amb implantació incomparablement superior a la de FETE-UGT i CC.OO.). L'esbós del tipus de mestre que hi pretenc oferir en rigor no és correcte des del punt de vista metodològic, tenint en compte que es basa en combinacions de dades no previstes pels formularis de l'enquesta, però entenc que respon prou a la realitat; la meua intenció és d'exposar-lo com a simple mostra orientativa. I encara hi podem afegir d'altres indicacions, extretes de la mateixa enquesta, il·lustratives: per exemple, entre els qui es manifesten per l'obligatorietat de l'ensenyament del català, són majoria aclaparadora els votants del PC i de partits nacionalistes, mentre que entre els qui neguen el dret a l'ensenyament en català (el 25 % del total) predominen els mestres de la privada i votants d'AP. Sobretot en la societat valenciana té un interès notable la correlació entre la dreta política i econòmica i la rusticitat del català, factor que aquí no podem aprofundir.

Ignoro si resultarà clarificador la mena de retrat-robot que he atribuït a aquest sector reduït ací als mestres, integrant del moviment cívic que qualifico de "lleialtat lingüística activa"; en qualsevol cas, és indubtable que ens trobem davant d'un fenomen que no solament escapa de la tendència global del país sinó

(22) Josep PICÓ i Salvador GIL, *L'ensenyament general bàsic...*, op. cit.

que, en part, la inverteix. La seva capacitat de transcendència en el futur immediat és una incògnita, però alhora constitueix l'única via que té oberta el País Valencià per a la seva normalització lingüística i nacional, precisament perquè aquest reducte de lleialtat manté vigent l'"espai simbòlic social" del català. Aquesta impressió, d'altra banda, coincideix amb la funció que "Txepetx" ha atribuït a aquests reductes de militància cultural, en un passatge que sembla redactat per al nostre cas i que, en conseqüència, no em resisteixo a citar, traduït: «La defensa de l'idioma propi sobretot si aquest és minoritari i no gaudeix de les garanties d'un estat (i, de vegades, fins i tot a pesar d'aquestes garanties) és íntimament vinculada a l'existència d'un grup consistent de parlants que, des d'aquest idioma, tinguin una concepció cultural pròpia d'ells mateixos i la projectin envers la comunitat idiomàtica pròpia, tot fent-hi sorgir aquest vincle que de manera imprecisa hom pot denominar "auto-orgull o consciència lingüística"» (23).

I ací hem d'aturar les nostres reflexions al voltant de la interacció dialèctica amb què es condueixen, per una banda, el procés de degradació social del català i, per l'altra, el moviment de lleialtat lingüística, al si de la col·lectivitat valenciana.

Ja veieu que, en bona mesura, les observacions que acabo de plantejar són producte d'impressions més o menys personals, les quals convindria, doncs, verificar. Mentrestant desitjaria que us hagin encomanat la pruija d'assumir un compromís irreductible per la qüestió valenciana, la qual és tan vostra com meva. Des de tal compromís, el dilema crucial —que tampoc no admet reduccionismes regionals, sinó que plana sobre el conjunt dels Països Catalans—, el dilema, dic, d'"ara o mai" serà susceptible de resoldre's en una solució esperançadora, potser la que ha previst Fuster en proclamar: «Per a mi l'important és el futur».

(23) José M. SÁNCHEZ CARRIÓN, *El espacio...* op. cit., p. 38.